

**Kadrina tärklise-
ja siirupivabriku
ajaloost**

Tärklisevabriku töötajad Kadrinas 9. mail 1933

Kaanefotol tärklisevabrik 1920. aastal

*MTÜ Neeruti Selts toimetised A-512
täiendatud ja korrigeeritud väljaanne 2005
Kordusväljaande toimetanud Tiiu Uusküla
Teksti koostanud Tiiu Lausmaa
Esimese väljaande 2002. aastal kujundanud ja
tootnud T. & H. Rahupõld
Suurbritannia Eesti Suursaatkonna toel.*

MTÜ Neeruti Selts
Viru tn 14 Kadrina 45201
e-post neerutiselts@hotmail.ee
kodulehekülg www.neerutiselts.ee
telefon 55525314

***Ostes käesoleva trükise, toetate Neeruti ja selle lähikonna
loodushoidu, kultuuriloo jäädvustamist ja Neeruti Seltsi,
mis selle nimel ellu on kutsutud.***

Mehed katlavahetuse tööhoos 1930ndail aastail.

Tärklisevabriku töökollektiiv 1950ndate aastate lõpus.

Eellugu

Ajaloost on teada, et Eestis kasvasid mõisnikud kartulit juba XVIII saj keskpaiku, mida kasutati mõisate viinavabrikutes piirituse toorainena.

Lääne-Euroopas hakati kartulist ka tärklis valmistama. Kui Venemaal Jaroslavl'i kubermangus alustasid tööd esimesed primitiivsed tärklisevabrikud, levis kuuldus sellest varsti Eestisse.

Algajad ärimed **Johan Rumberg, Jüri Tiivas ja Jüri Ertsen** otsustasid 1910. aasta algul ehitada Rakverre oma tärklisevabriku. Kampa võeti veel 5-6 rahakamat tuttavat ja ehitati vabrik valmis. Moodustati usaldusühing **Rakvere Tärklisevabrikute Ühing Rumberg, Tiivas, Ertsen & Co**, mille asutamise leping sõlmiti **9. oktoobril 1910** Peterburis. Vabriku sisseseade oli algeline, töö toimus peamiselt käsitsi. Esimesel hooajal toodeti 217 tonni tärklis, millest turustada kõlbas vaid kolmandik ja ühing sai 1276 rubla kahju. Vabrikut täiendati ja järgmine hooaeg tõi juba 3212 rubla puhaskasu. Toodang müüdi Peterburi. Hakati plaanima teise vabriku ehitamist. 1917. aasta kevadel osteti Soomest 18 061 rubla eest uuele vabrikule seadmed. Asukohaks valiti Kadrina.

Kadrina tärklise- ja siirupivabrik

Kuna poliitiline olukord oli väga segane, saadi ehitustöödega alustada alles 1919. a. Maa renditi Kadrina kirikult. Suve jooksul ehitati paekivist vabrikuhooned ja paigaldati varem ostetud seadmed. Töötati välja ettevõtte põhikiri ja tööstus sai nimeks **Eestimaa Põllusaaduste Ümber töötamise osühing "Viru"**. Põhikiri registreeriti **8. augustil 1919** Eesti Ajutise Valitsuse poolt Tallinnas. Kadrina tärklisevabrik alustas tööd 1919. a sügisel.

1921. a muretseti siirupi tootmiseks vajaminevad seadmed, mis samas tärklisevabriku ruumides kohale pandi, ja alustati siirupi tootmisega. 1922. a katsetati veel kartulihelveste tootmist, kuid turu puudumisel sellest loobuti.

Eesti iseseisvuse ajast alates tekkis tärklisele peale kodumaa veel enam-vähem stabiilne turg Soomes ja vähemal määral Lääne-Euroopas (Inglismaa, Taani, Rootsi, Belgia, Prantsusmaa, Hispaania, Portugal ja Itaalia). Pisut müüdi isegi Palestiinasse ja Indiasse. Siirup realiseeriti põhiliselt kõik Tallinna "Karamelli", Klaussoni ja teistele kompveki-vabrikutele. Kasum võimaldas osühingul tööstuse arendamist. Ehitati

kolmas tärklisevabrik Jõhvi, mis alustas tööd 1929. a sügisel. 1935ndaks aastaks oli kolme vabriku normaalne hooaja toodang umbes 4000 t kartulitärklis ja kuni 500 t siirupit.

Kadrinas valmis kaks elumaja vabriku ametnikele ja töölistele ning hobusetall, mis hiljem samuti elumajaks ümber ehitati (praegused Viru tn 4, 4a ja 4b). Kohalik transport vabriku juures toimus hobustega, milleks peeti 4-5 hobust. Ka talumehed vedasid kartuli hobustega Kadrinasse. Kartuli eest maksti 3 krooni tündrist. Vabrikus ja selle ümber valitses kord ja puhtus. Kaasaegsete jutu järgi tekkis suur pahandus, kui õuelt leiti vedelemast mõni kartulipabul.

Pärast ettevõtte nimetuse ümbermuutmist **Osaühing "Viru"**-ks tõusis osanike arv üle 50ne. Osatähtede hulk oli kindlaks määratud 6000-le, iga osatähe hind 50 krooni. Osanikeks olid kohalikud põllu- ja ärimed, kõik vabriku meistrid ja ametnikud. Osatähti omasid ka üksikud töölised.

Peale mõne erandliku korra lõppes majandusaasta ikka kasumiga, millest maksti osanikele dividende 10 – 20 %. Ümmarguselt 1500 krooni jaotati igal aastal toetustena haridus- ja spordiseltsidele, "Estonia" teatritele, Tartu Ülikoolile, Eesti Rahva Muuseumile, Eesti Kirjameeste Seltsile ja teistele organisatsioonidele.

Seoses Nõukogude võimu kehtestamisega Eestis natsionaliseeriti **6. novembril 1940** OÜ "Viru" varad ja kolme vabriku baasil moodustati riiklik ettevõtte **Viru Ettevõtted**. Ümberkorraldustega jäi töö Kadrina vabrikus terveks aastaks kiratsema. Uuel kaadril puudusid kogemused, vana enam ei usaldatud. Järgmisel suvel okupeeriti Eesti Saksa vägede poolt, vabrik jäi seisma, sest kartul võeti normi korras okupatsioonivägede toiduks ja ülejääk veeti välja Saksamaale.

Töö jätkus 1944. aastast ümberkorralduste ja seadmete remondiga. 1945. aastal valmistati kolme vabriku peale kokku 339 t tärklis ja 439 t siirupit. Peale tärklise ja siirupi toodeti Kadrinas aastail 1945–1957 ka dekstriini 9–15 t aastas.

11. mail 1951 nimetati "Viru Ettevõtted" ümber **Rakvere Tärklise- ja Siirupitehaseks**. Töö ei laabunud, sest kolhooside moodustamisega läks kartulikasvatuse allamäge.

21. septembril 1960 sai ettevõtte jällegi uue nime: **Rakvere Tärklise- ja Siirupikombinaat**. Kadrina vabrik jäi sellele alluvaks **Kadrina Siirupitehniks**. Tärklise kuivatamine lõpetati ja asuti tootma ainult siirupit.

Enne kuuekümnendaid aastaid asusid vabriku kartulitagavarad talvel kuhjades keset alevikku (praeguse lastepäevakodu maaala), kust seda oli hea ligi vagonettidega vabrikusse vedada. 1967. aastal ehitati vabriku ette estakaad, kust kartul vee abil töösse juhiti. Hiljem lisandus veel kaks kanalit, millele ka hoone ümber ehitati. Talvekartuli varumiseks eraldati maatükk teisel pool raudteed Päri külas.

Suuremad remonttööd leidsid aset 1968/69. aasta suvekuudel, kus oma jõududega asendati siirupiosakonna puidust vahelaed raudbetoonist vahelagedega ja ehitati juurde uus korrustevaheline trepikoda. Vahetati välja vanad väikesed vaakumaparaadid ja filterpressid, mille tagajärel tõusis siirupi tootmisvõimsus 20-lt tonnilt ligi 30-le tonnile ööpäevas. Siirupi kvaliteedi tõstmiseks mindi seniselt väävelhappemenetluselt üle soolhappemenetlusele. Osakonda paigutati ventilatsioon.

Üks näide tooraine ja valmistoodangu vahekorra kohta: 1968. a toodeti Rakvere Tärklise- ja Siirupikombinaadis 3029 t tärklist ja 4777 t siirupit. Selleks kulus kartulit 52,5 tuhat tonni. Tärklis müüdi kaubandusvõrku, farmaatsia- ja tekstiilitööstustele, siirup läks põhiliselt kondiitritoodete vabrikule “Kalev”, vähesel määral Leningradi ja pisut ka meie leivakombinaatidele.

Tärklise ja siirupi tootmise tulemused sõltusid kartuli kvaliteedist, kokkuostuhindadest ja valmistoodangu hulgihindadest. Kartuli keskmine kokkuostuhind Nõukogude ajal oli järgmine:

kuni 1951. aastani 7-20 rbl/t;

1952. aastast kuni 33 rbl/t;

1956. aastast kuni 40 rbl/t;

1960. aastast sovhoosidele 72 rbl/t, kolhoosidele endiselt 40 rbl/t;

1964. aastal ühtlustati kõigi kategooriate (ka erasektori) kokkuostu-

hinnad sügisest 1. jaanuarini 60 rbl/t;

pärast 1. jaanuari 80 rbl/t.

Majanduslik tõus tärklise- ja siirupitööstuses algas kuuekümnendail aastail. 1970. a ehitati siirupitsehhile uus katlamaja ja kaalumaja 30-tonnise autokaaluga, alustati ühiselamu ehitamist, puuriti sügavveekaev. Vanasse tärkliselattu kujundati ajakohane kaminasaal, keldrisse ehitati riietus- ja duširuumid.

1971. aasta oli väga tulemusrikas, siirupit keedeti 5740 t, mis ületas plaani 240 tonni võrra. Järgmine aasta tõi endaga muudatuse – oli kehv kartuliaasta, toorainet jätkus mõneks kuuks, siis prooviti toota siirupit

maisist. Seoses sellega tuli üht-teist ümber korraldada ja ringi ehitada, tulemuseks oli maitsev maltoossiirup, mida keedeti 195,2 t ja müüdi leivakombinaatidele.

Allesjäänud maisipuru oli toekas loomasööt. Maltoossiirupi valmistamine andis üldkokkuvõttes kahjumit ja tootmine lõpetati. Ka 1973. a oli kartulikasvatases ikaldusaasta, kuid ajad paranesid ja 1974. a valmis Kadrina tsehhi rekonstrueerimise projektdokumentatsioon. Rekonstrueerimisega oli ette nähtud tõsta siirupi aastast tootmismahutu 7000 tonni. Selleks oli vaja:

ehitada juurde 1080 m² uut tootmispinda;

rekonstrueerida siirupi villimisruum;

tõsta tsehhi mehhaniseerimise ja automatiseerituse taset 66,6 -72 %.

Uusehituse eelarveline maksumus oli 459,4 tuhat rubla, sealhulgas ehitus-montaažitööd 196,9 tuhat rubla.

1. oktoobrist 1979 läks uus siirupiosakond käiku. Lisaks kartulile hangiti tooraineks tapiokitärklist, mis osteti soodsa hinnaga Taist. Kombinaadi teistest tsehhidest lisandus toortärklist ja tärklisepiima. Et Kadrina tsehh oli suur Loobu jõe reostaja, siis ehitati välja puhastusseadmed. 1989. aastal valmis Kadrinas Uuel tänaval neli ühepereelamut oma töötajatele.

Vabrikus tehti mitmeid ratsionaliseerimissetepanekuid ja eksperimente, oli selliseidki, mis osutusid asjatuks raharaiskamiseks ja lõppkokkuvõttes vähetasuvaiks või kõlbmatuiks.

Töö jätkus küllaltki stabiilselt kuni 1990. aastani, mil varuti viimane suurem kartulikogus – ligi 14 500 tonni. Kuni selle aasta detsembrini oli tärklise ja siirupi tootjahind madal, mida võimaldas kartuli riiklik doteerimine. 1991. aastast olid kartul ja sellest tulenevad tooted vaba hinnakujundusega.

11. juunil 1992 nimetati Rakvere Tärklise- ja Siirupikombinaat EV Tööstus- ja Energeetikaministeeriumi käskkirjaga nr 1336 reorganiseerimise käigus ümber **RAS** (riiklik aktsiaselts) **Viru Siirup**. Siseriiklikult tekkis siirupitsehhi jaoks äärmiselt kriitiline olukord 1992. aasta lõpul, mil RAS “Kalevil” võimaldati välismaise söödateravilja abi arvelt valmistada maisisiirupit Leedus. Kadrinas toodetav siirup kaotas turu. Vabrik jäi seisma konkurentsivõimetuse tõttu. Majandusministeeriumi käskkirjaga lõpetati juhatuse volitused **1. novembril 1994**.

RAS Viru Siirup erastati **6. detsembril 1994**. Eesti Erastamisagen-

tuuri ja AS "Asko" vahel sõlmiti ostu-müügileping, millega kohustati kindlustama töökohad teisel tegevusaastal kümnele täiskohaga töötajale. Seoses sellega koondati enamus Kadrina tsehhi töötajatest **5. oktoobril 1994**. Võileivahinna eest osteti tootmishooned Kadrinas ja Rakveres, suvila Võsul, varumispunkt Võrus, 4 maja Kadrinas ja kaks Rakveres, neli põhjavee puurkaevu, viis angaari Kadrinas, autod, traktorid, ekskavaatorid, laborisisustus, seadmed ja mööbel.

Ostjaks osutus grupp inimesi, kes ei teadnud siirupitootmisest midagi ega olnud sellest ka huvitatud. Tootmistegevus hingitses võlgades paar ettenähtud aastat peamiselt tärglist valmistades. Kui viimased kümme-kond töötajat koondati, algas rüüstamine. Tehnika oli juba varem rahaks tehtud. Vabriku tagant kadusid kaarhallid. Vabrikust lõigati välja kõik, mis kõlbas vanarauaks müüa, lõhuti ja lagastati. Tänapäevaks on veel korsten püsti ja müürid selle kaose ümber terved. Kuniks sedagi.

Niisugune on Johan Rumbergi ehitatud vabriku kuulsusetu lõpp. Kadrina tärglise- ja siirupivabrikul on ajaloo tähtis koht, sest ta oli esimene ja ainus siirupivabrik Eestis. Esimesel iseseisvusajal innustas ta talupidajaid kartulit kasvatama, kuna oli võimalus seda kodu lähedal müüa. Nõukogudeaegsed ühismajandid said lisaks plaanilisele kartulile lahti ka riknemisohus kartulist, mis esimesel võimalusel ümber töödeldi. Oluline loomasööt oli tootmisest üle jääv kartulipraak ehk pulp. Suurima kasumi Rakvere Tärglise- ja Siirupikombinaadile andis Kadrina tsehh. Mitu põlvkonda Kadrina ja selle ümbruse inimesi leidis siin tööd tervelt 75 aasta jooksul.

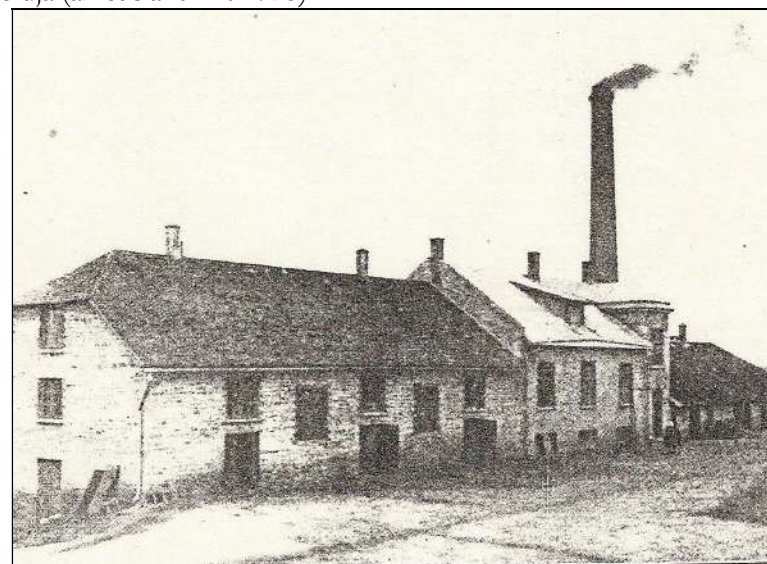
Peale tööügamise ei puudunud ka meeldiv ajaviide. Igal aastal toimus suvine spartakiaad, kus said kokku kombinaadi kõikide tsehhide töötajad. Viidi läbi tõsiseid spordivõistlusi, mis kestsid mõnikord hilise õhtuni. Alati valmistati ette ka ulatuslik isetegevuskava. Suvepuhkuste ajal käidi palju ekskursioonidel, peamiselt bussiga, kuid oli ka lennu- ja laevareise. Iga töötaja võis sümbolse tasu eest kasutada suvilat Võsul. Neeruti mäed meelitasid korraldama suusapäevi nii oma kui ka teiste tsehhide töötajatele. Elu tundus turvaline, tööd jätkus kõigile soovijatele.

Kadrina tärglise- ja siirupivabrik pälvinuks väarikamat lõppu kasvõi muuseumi näol (vrldl paemuuseum, piimandusmuuseum, piiritusmuuseum).

OÜ „Viru“ Kadrina vabriku ametkond.

(vasakult) Istuvad: **Juhan Ilja** – meister (ametis 01.09.1920, osanik al 1920); **Georg Mägi** – vabriku juhataja (ametis 1919-1934, osanik al 1911); **Paul Uusvell** – kontoriametnik (ametis al 15.08.1933, osanik al. 1913). Seisavad: **Bernhard Rikandi** – abimeister (ametis al 10.01.1927); **Eduard Rumberg** – laohoidja (ametis al 01.10.1925).

Kadrina tärglisevabrik 1935. aastal.

Kadrina tärklisevabriku värav 1930ndail aastail.

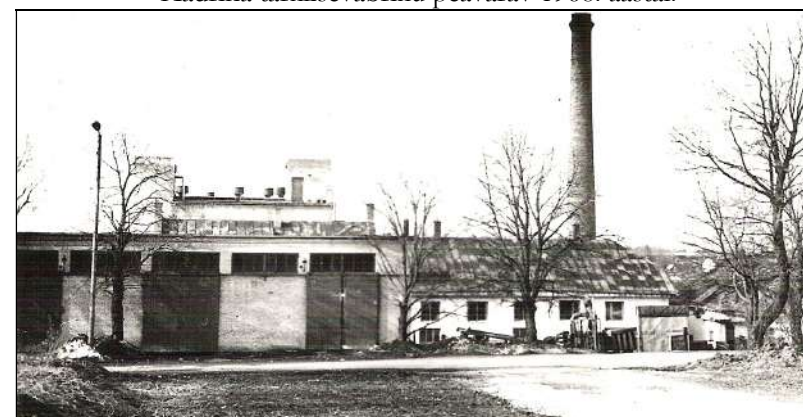
Ilma vana hea abilise hobuseta ei saadud tärklisevabrikuski hakkama.

Moment 1950-60ndate aastate tööst.

Kadrina tärklisevabriku peavärav 1968. aastal.

Esiplaanil Viru tänava ääres paiknenud nn vastuvõtt – 1967 ehitatud estakaad, kust kartul vee abil töösse juhiti.